

POSTUPY A STRATÉGIE V TVORBE AUDIOKOMENTÁRA PRE NEVIDIACEHO DETSKÉHO DIVÁKA

Adriana Bukaiová

Adriana Bukaiová je absolventka Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre v odbore prekladateľstvo a tlmočníctvo v kombinácii anglický jazyk a kultúra a slovenský jazyk a kultúra. Prvýkrát publikovala svoju prácu s názvom Preklad a adaptácia proprií v animovaných filmoch pre deti v Prekladateľských listoch 7. Oblasť audiovizuálneho prekladu sa venovala aj naďalej a v diplomovej práci sa zamerala na tematiku tvorby audiokomentára pre nevidiaceho detského diváka. Audiovizuálnemu prekladu by sa rada venovala aj v budúcnosti.

ÚVOD

V predkladanom príspevku sa zameriavame na výskum slovenského audiokomentára určeného užšiemu okruhu recipientov, konkrétne nevidiacemu detskému divákovi, ktorému sa dostáva len veľmi málo pozornosti. Cieľom práce je priblížiť špecifiká tvorby adekvátneho audiokomentára pre detského recipienta vzhľadom na jeho vekové, jazykové či skúsenostné osobitosti. V práci prezentujeme základné postupy a zásady tvorby audiokomentára pre deti vo svete a na základe zistení hodnotíme kvalitu audiokomentára k vybraným dielam pre deti v slovenskom kontexte, pričom sa zameriavame na špecifiká textotvornej aj nahrávacej fázy tvorby audio popisu. Z dôvodu nedostatku odbornej literatúry týkajúcej sa tejto oblasti na Slovensku sme sa opierali najmä o zahraničnú literatúru z amerického (*Audio Description Guidelines and Best Practises*, 2010; *The Visual Made Verbal*, 2014; *ADC Standards for Audio Description and Code of Professional Conduct for Describers*, 2009), britského (*ITC Guidance on Standards for Audio Description*, 2010) či austrálskeho (*MAA Audiodescription Background Paper*, 2010) prostredia. Tvorba audiokomentára pre deti na Slovensku nie je dostatočne preskúmanou oblasťou, a preto veríme, že naša práca bude prínosná v ďalšom výskume tejto oblasti.

1 MIESTO AUDIOKOMENTÁRA V AUDIOVIZUÁLNOM PREKLADE

Audiovizuálny preklad sa v súčasnosti čoraz viac zaoberá problematikou sprístupnenia audiovizuálnych diel nevidiacim a nepočujúcim recipientom. Hovoríme o multimodálnom prístupe k audiovizuálnym dielam, ku ktorému patria titulky pre nepočujúcich, tlmočenie programov do posunkovej reči a hlasový komentár pre nevidiacich, inak nazývaný aj audiokomentár. Situácia sprístupňovania audiovizuálnych diel nepočujúcim a nevidiacim sa vo svete postupne zlepšuje, no na Slovensku sa v súčasnosti výskumu tejto oblasti venuje len veľmi málo odborníkov a multimodálny prístup k audiovizuálnym dielam v našom kontexte nie je na požadovanej úrovni a ani v dostatočnom množstve.

1.1 Audiokomentár a nevidiaci

Audiokomentár, nazývaný aj audiodeskripcia, audio popis či hlasový komentár, sa snaží nevidiacim recipientom aspoň čiastočne nahradiť chýbajúcu vizuálnu zložku audiovizuálneho diela. Je to komentár, respektíve slovné popisovanie vizuálnych prvkov, vkladany do tichých miest medzi prehovory postáv (Kozáková, 2014). Zameriava sa na neverbálne prvky, opis vonkajšieho vzhľadu postáv, ich gestikulácie a mimiky, opis prostredia, scény, situácie, predmetov a pod. Jednoducho približuje nevidiacim a zrakovo postihnutým všetky dôležité zložky audiovizuálneho diela, ktoré sa nedajú vnímať inak ako očami (Kozáková, 2014).

Pre každý úspešný preklad je dôležitá efektívna anticipácia osobitostí a funkcií cieľového textu a cieľového recipienta. Inak to nie je ani pri tvorbe audiokomentára. Pri anticipácii potrieb publika, s ktorým pracujeme, je potrebné si uvedomiť, že ide o heterogennu skupinu. Pri tvorbe audiokomentára je dôležité sa najprv oboznámiť s osobitosťami zrakového postihnutia, a to konkrétne z medicínskeho i sociokultúrneho hľadiska. Je potrebné poznať základnú charakteristiku skupiny zrakovo postihnutých osôb, typ, rozsah a obdobie vzniku poškodenia zraku, pretože všetky tieto aspekty ovplyvňujú jednotlivé prístupy v tvorbe audio popisu.

2 AUDIOKOMENTÁR AKO TVORBA TEXTU PRE DETI

Hoci sa v našej práci venujeme tvorbe audiokomentára pre nevidiaceho detského diváka, vedeckých prác týkajúcich sa tejto problematiky je veľmi málo, a preto sa budeme opierať najmä o poznatky z literárnej tvorby pre deti, v ktorej môžeme nájsť isté paralely s tvorbou audiokomentára pre deti. Tieto paralely možno vi-

dieť najmä v textotvornej fáze audiokomentára, v ktorej musí komentátor prispôbiť text audio popisu detskému recipientovi z jazykovo-štylistického hľadiska, pričom, rovnako ako autor literárnej tvorby pre deti, musí zohľadniť špecifiká detského veku. Ide predovšetkým o prispôbenie lexiky a syntaxe textu audiokomentára detskému recipientovi s prihliadnutím na jeho vedomostný a skúsenostný komplex.

2.1 Špecifiká tvorby textov a audiokomentára pre deti

Jedným z prvých, na pohľad viditeľných, špecifik textov pre deti sú ilustrácie, ktoré sú dôležitou súčasťou kníh najmä pre najmenšie deti, ktoré ešte nevedia čítať, a preto im ich nahlas čítajú rodičia, dospelí. E. O'Connelllová (2000) tu vidí istú spojitosť s audiovizuálnym textom, ktorý spolu s nahlas čítaným textom, i keď mierne odlišným spôsobom, využíva rovnako auditívne, ako aj vizuálne prostriedky. Príkladom sú animované filmy, ktoré sa u detí tešia veľkej obľube a v mnohom korešpondujú a spĺňajú rovnakú funkciu ako ilustrované knihy pre deti. U nevidiacich a zrakovopostihnutých detí však vizuálna zložka v závislosti od stupňa poškodenia zraku chýba alebo je neúplná. Deti sú takto odkázané len na zvukovú zložku, a preto je úlohou audiokomentára nevidiacemu detskému divákovi čo najprimeranejšie priblížiť vizuálnu zložku audiovizuálneho diela a podnietiť tak jeho predstavivosť.

Základnou zásadou každého komentára je stručnosť a jasnosť a inak to nie je ani pri komentári detských programov. Komentár by nemal byť slovne presýtený, ale mal by byť výstižný a presný, keďže deti majú krátke rozpätie pozornosti a nedokážu vnímať veľké množstvo verbálnych informácií. Nie je podstatné v komentári uviesť všetky detaily z obrazu, dôležitejšie je sprevádzať deti samotným dejom, aby sa v ňom nestratili (Lopéz, 2010). Podľa príručky *ITC* (2000) by slovná zásoba mala byť jednoduchá, primeraná veku dieťaťa a žánru programu. Audiokomentár pre deti by nemal obsahovať príliš odborné slová, technické výrazy, archaizmy, zložité metafory a slovné spojenia, keďže nie sú primerané detskej psychike, vnímaniu a jazykovým schopnostiam. Použitie nevhodnej lexiky by malo za následok nepochopenie deja, deti by sa v dejovej línii strácali, čo by u nich spôsobilo stratu pozornosti a neskôr aj záujmu. Na druhej strane živý, hovorový a hravý jazyk v nich podnecuje predstavivosť a záujem a je blízky poznávacej a vyjadrovacej osobitosti dieťaťa (Kopál, 1970).

Súčasťou literatúry pre deti nie je len próza, ale i poézia. K básnickej tvorbe môžeme prirovnať piesne, ktoré sú často súčasťou detských programov. Piesne dotvárajú atmosféru filmu, oživujú dej, sú chytľavé a imponujú detskému recipientovi, ktorý si obľúbené melódie a texty piesní z filmu potom sám spieva.

Podľa britskej charitatívnej organizácie *Royal National Institute of Blind People* (ďalej len RNIB) niektoré zrakovo postihnuté deti so špeciálnymi potrebami alebo najmenšie deti môžu mať problémy vnímať dej príbehu, no piesne pritiahnu ich pozornosť a zabavia ich. Všeobecne platí zásada, že audiokomentár by sa do piesňových častí filmu nemal vkladať. Deťom treba nechať priestor, aby si osvojili melódiu a text a predovšetkým, aby si pieseň vychutnali bez zbytočného a rušivého komentára. Ak sa audiokomentátor predsa len rozhodne, že dianie na obraze počas piesne si nutne vyžaduje opis, komentár by mal vložiť po odznení prvej slohy, počas refrénu alebo inštrumentálnych častí piesne (Lopéz, 2010). A. Lópezová navrhuje aj ďalšie riešenie, konkrétne vložiť občasný komentár počas piesne, resp. rozložiť komentár do tých častí piesne, ktoré je dobre počuť aj popri komentári. Zároveň však priznáva, že takéto riešenie by detského diváka mohlo zmiasť a mohol by sa stratiť vo vnímaní príbehu. Sama sa prikláňa k tomu, že pieseň by mala byť ponechaná bez komentovania (Lopéz, 2010).

Trochu odlišný prípad predstavujú zvukové efekty, ktoré sú tiež súčasťou filmov a majú svoj význam. Podľa zásad príručiek by sa evidentné zvuky nemali komentovať. No v prípade detských programov je to inak a niekedy je potrebné opísať aj zvuky, ktoré sú dospelému divákovi známe, no nevidiaci detský divák, ktorý sa ešte len učí spoznávať svet, ich nemusí poznať, napríklad buchnutie dverí, zvuk krokov na schodoch, zvonenie nástenných hodín a pod. (Lopéz, 2010). Platí však zásada, že komentovanie by sa nemalo diať počas samotného znenia zvukového efektu, ale najlepšie pred alebo po jeho zaznení. Zvukové efekty dotvárajú dej a atmosféru príbehu a obzvlášť v detských animovaných filmoch plnia aj zábavnú funkciu a deti majú vo zvyku ich napodobňovať (RNIB, online). Komentár by mal deťom objasniť, o aký zvuk ide, aby si ho mohli spojiť s predmetom, ktorý ho vydáva, preto je lepšie vložiť komentár pred alebo po jeho zaznení, nie počas neho. Rozhodnutie je však ponechané na tvorcovi audiokomentára, ktorý si zvolí najvhodnejší postup podľa danej situácie.

Hrdinovia sú dôležitou súčasťou nielen v knihách pre deti, ale aj v detských programoch, preto je ich opis v audiokomentári nutný. Nevidiace a zrakovo postihnuté deti môžu mať problém pri vnímaní reči tela, gest a emócií, a preto by mal audiokomentár zahŕňať aj opis gest či výrazov tváre postáv (napríklad zdvihnuté obočie a skeptický výraz), aby si deti osvojili významy výrazov tváre a k nim priradené spoločenské významy. Rovnako by sa v audiokomentári malo spomenúť, ako je postava oblečená, najmä, ak oblečenie dotvára charakter postavy (Orero, 2011). Otázkou je, kedy a ako danú postavu opísať. V zásade platí, že meno postavy by sa nemalo prezradiť skôr, než zaznie v samotnom filme, a dotedy treba uprednostniť opis výzoru postavy. Podľa rád zahraničných príručiek spomínaných v úvode práce by opisy postáv mali byť stručné a jasné, predovšetkým objektívne. V závislosti od časových možností môže audiokomentátor uviesť

aj detailnejšie opisy, no čo sa týka detských programov, opisy by mali byť krátke, keďže deti nedokážu vnímať veľa informácií naraz. Opis postáv (najmä, ak ide o hlavnú postavu alebo o postavy, ktoré sa častejšie vyskytujú na obraze) je preto možné rozdeliť na viac častí a postupne ich vkladať do audiokomentára počas filmu (Orero, 2011).

Detský príjemca sa vyznačuje istými psychicko-mentálnymi osobitosťami, ako sú napríklad zmyslovosť, konkrétnosť, názornosť, obraznosť, reálnosť, hravosť a fantastickosť pri vnímaní a poznávaní skutočnosti (Kopál, 1970). U nevidiacich a slabozrakých v závislosti od poškodenia zraku zrakové vnemy chýbajú alebo sú neúplné, a preto aj kvalita predstáv je nižšia. Neznamená to však, že nevidiaci a slabozrakí si nedokážu predstavovať. Miera a kvalita ich predstáv závisí od obdobia, kedy o zrak prišli. Väčšina nevidiacich či slabozrakých prišla o zrak niekedy v priebehu života v dôsledku nehody alebo iného ochorenia. Týmto jedincom zostali isté vizuálne spomienky, vedia si spomenúť na farby či tvary predmetov, osôb, na ich vzhľad, a preto majú aj lepšiu predstavivosť a fantáziu. Nevidiaci od narodenia alebo deti, ktoré prišli o zrak vo veľmi mladom veku však majú obmedzené alebo nemajú žiadne vizuálne spomienky. Zrak, jeden zo základných zmyslov, im chýba, no na druhej strane činnosť ostatných zmyslov (hmat, sluch, čuch, chuť) je posilnená. Prostredníctvom hmatu dokážu zistiť veľkosť, tvar či kvalitu povrchu predmetu. Farby si nedokážu predstaviť, no dokážu pochopiť ich význam prostredníctvom asociácií. Síce si nevedia predstaviť zelenú farbu, dokážu si ju spojiť napríklad s vôňou čerstvej trávy či listov, ktorých sa môžu aj dotknúť a hmatom zistiť ich kvality. Hmatové vnemy je však dôležité dostatočne opísať hovorenou rečou, preto je nutná asistencia dospelého alebo staršieho vidiaceho súrodenca. Všetky zrakové vnemy, predstavy a fantázia však vždy závisia od miery poškodenia zraku (Lopúchová, 2011).

Tiina Puurtinenová (1998) pridáva k atribútom detskej literatúry aj „čitateľnosť“ (orig. „*readability*“) a schopnosť „čítať texty plynule nahlas“ (orig. „*speakability*“), keďže knihy deťom nečítajú len rodičia, ale aj deti si ich často čítajú samy nahlas. K týmto atribútom priraduje dĺžku a stavbu viet a tvrdí, že autori detskej literatúry by sa mali vyhnúť používaniu dlhých a zložitých viet a nahradiť ich stručnými a výstižnými vetami. Ak je syntax v detskej literatúre príliš komplikovaná a zložitá, negatívne ovplyvňuje čitateľnosť textu a tým aj schopnosť čítať ho nahlas. Detský recipient, ktorý ešte nemá úplne rozvinuté lingvistické schopnosti, nedokáže vnímať zložitost textu a môže o dielo stratiť záujem.

Podobne o čitateľnosti môžeme hovoriť v intenciách audiokomentára pre deti. Komentátor totiž musí vytvoriť taký audiokomentár, ktorý je stručný, jasný, zrozumiteľný a dá sa jednoducho čítať nahlas. Audiokomentár v žiadnom prípade nemá byť súvislým komentárom a nesmie byť informačne nasýtený, pretože divák nedokáže vnímať také množstvo informácií naraz. Obdobne to platí aj pri

komentovaní detských programov, kde by mal audiokomentátor používať krátke, jasné a výstižné vety a jednoduchší jazyk, ktorý zodpovedá psychicko-mentálnym osobitostiam detského veku. Presýtený komentár môže byť pre divákov vyčerpávajúci, v horšom prípade až otravný, pretože popri neustálom komentovaní si nedokážu vychutnať atmosféru filmu. Dlhý a neustály komentár v detských programoch nie je vhodný, keďže deti so svojou psychicko-mentálnou výbavou a jazykovými schopnosťami nedokážu vnímať zložitosť hovoreného textu, čo by u nich mohlo spôsobiť nepochopenie a stratu záujmu. Podľa Lopézovej (2010) by mal audiokomentátor ponechať vo filme aj priestor na nádych, aby si diváci mohli vychutnať atmosféru filmu.

Nevidiace a slabozraké deti obľubujú rovnaké programy ako vidiace a tie staršie deti už dokonca pozerajú rovnaké programy ako dospelí. Majú rady seriály na pokračovanie, pretože si rýchlo obľúbia hlavné postavy, poznajú ich a vedia ich po hlase rozlíšiť (ITC, 2000). Deti vo veku 2 – 3 rokov majú rady filmové či animované rozprávky pre piesne, zvukové efekty či výrazné postavy, no nedokážu ešte vnímať dej príbehu (RNIB, 2009). V tomto štádiu audiokomentár opisuje len základné udalosti, predmety a postavy. Staršie deti, ktoré už filmy pozerajú častejšie, dokážu lepšie vnímať dejovú líniu. Audiokomentár im pomáha vychutnať si príbeh. Mal by teda spĺňať dve základné úlohy: poskytnúť dostatočný opis pre menšie deti a sprevádzať väčšie deti dejovou líniou príbehu (RNIB, 2009).

2.2 Špecifiká nahrávania audiokomentára pre deti

Finálnou fázou tvorby audiokomentára je jeho samotné nahrávanie a zmiešanie s originálnym zvukom. Tón a spôsob komentovania je pri detských programoch obzvlášť dôležitý. Tvorca audiokomentára musí dbať nielen na vhodný výber hlasu pre komentár (mužský či ženský, hlas dospelého alebo dospievajúceho), ale aj na to, aby bol vybraný hlas čistý, neutrálny a aby dodržiaval správny spôsob vyjadrovania, teda správnu intonáciu, rytmus a výslovnosť. Hlas komentátora môže byť miestami expresívnejší, no mal by sa vyhnúť zveličovaniu. K hlasovým osobitostiam môžeme priradiť aj zafarbenie hlasu. Príjemne znejúci a čistý hlas pritiahne pozornosť diváka a spríjemní sledovanie filmu. Tempo rozprávania hrá tiež dôležitú úlohu a v detských programoch by malo byť pomalšie. Na druhej strane všetky tieto prozodické vlastnosti by mali odrážať aj samotný žáner programu (ADC, 2009).

Z uvedeného vyplýva, že pochopenie špecifik zrakovo postihnutých detí je kľúčové pri tvorbe audiokomentára detských programov. Nie je potrebné komentovať každý detail z obrazu, dôležité je deti sprevádzať samotným dejom príbe-

hu a poskytnúť im tie najdôležitejšie informácie z obrazu. Komentár je potrebné prispôbiť nielen v textotvornej fáze (výber vhodnej lexiky a syntaxe), ale aj v produkčnej, čiže nahrávacej fáze (výber vhodného hlasu, zafarbenie, intonácia, tempo, čistota hlasu a pod.).

3 ZHODNOTENIE KVALITY AUDIOKOMENTÁRA PRE DETI NA SLOVENSKU

V nasledujúcej časti sa budeme venovať analýze a zhodnoteniu kvality audiokomentára pre deti na Slovensku. Ukážky, ktoré v práci uvádzame, pochádzajú z dvoch zdrojov: nezisková organizácia Trnka n.o. a spoločnosť Teledata, ktorá vyrába audiokomentár pre RTVS. V analyzovaných programoch budeme sledovať a hodnotiť využité postupy z hľadiska adekvátnosti pre detského recipienta, pričom sa zameriame na lexikálne, morfológické, syntaktické a fonologické osobitosti audiokomentára, ktoré je pri detských programoch nevyhnutné prispôbiť. Analyzovanými dielami sú *Lichožrúti* (Trnka n.o.), animovaný film o žrútoch ponožiek, *Princezná a žaba* (Trnka n.o.), klasická animovaná rozprávka z dielne Walta Disneyho a *Mimi a Líza* (Teledata), rozprávkový seriál o dvoch dievčatkách, nevidiacej Mimi a vidiacej Líze (analyzované prvé tri časti: *Tmy sa nemusíš báť*, *Kam zmizol tieň?*, *Tety z pexesa*).

3.1 Opis scény

Opis scény je jednou z kľúčových informácií, ktorú je nutné v audiokomentári spomenúť, aby si nevidiaci divák dokázal vytvoriť základnú predstavu o tom, čo je na obraze. Niekedy nie je veľa času na detailné opisovanie scény, preto ju stačí opísať veľmi stručne, len niekoľkými slovami. Takto je to aj v nami analyzovaných dielach, kde na začiatku každej scény audiokomentátor upresňuje, kde sa scéna odohráva, napríklad „u profesora v pracovni“, „na povale“, „v komíne“, „pri rieke“, „v idúcom aute“ (*Lichožrúti*); „v prepychovej detskej izbe“, „pred cukrovým mlynom“, „na maškarnom bále“ (*Princezná a žaba*); „teraz je vo svojej izbe“, „idú do hradu z kociek“ (*Mimi a Líza*) a pod.

Ak má audiokomentátor viac času, môže opis prostredia značne rozšíriť, ako je to aj v prípade komentára k *Lichožrútom* hneď v úvodnej scéne, kde sa stretávame s detailnejším opisom:

00:00:22 – 00:00:44 „Svetelná križovatka pri obchodnom dome. Pred ním malý ostrovček zelene medzi chodníkom a cestou. V obchodáku je po zatváracjej dobe.

V tme na oddeleniach len slabučko svietia neónové pútače. Zriadenec vyjde z pohyblivých dverí na chodník, zamkne ich za sebou a odíde. Niečo ho z kríkov sleduje.“

Môžeme si všimnúť, že komentátor má na opis zhruba dvadsaťdva sekúnd, čo je dlhšia doba poskytujúca priestor na detailný opis scény. Ďalej rovnako nasleduje detailný opis diania na obraze, konkrétne vlámanie lichožrútov do obchodného domu. Keďže v tejto scéne je menej dialógov, otvára sa priestor na obširnejší opis scény. Rozprávka *Lichožrúti* sa odohráva v centre Prahy a Karol Trnka, zakladateľ neziskovej organizácie Trnka n.o., v audiokomentári používa presné pomenovanie miest, napríklad „nesie ju k Vltave“, „nad strechou domu na Janáčkovom nábreží“, „popod oblúk Palackého mosta“, „na Rašínovom nábreží“, „nad Tančícím domem“, „Chrám svätého Víta“ a pod. K. Trnka v rozhovore priznal, že pri práci s audiokomentárom nemal k dispozícii scenár s informáciami o postavách či miestach, ale prostredie Prahy veľmi dobre pozná, a tak vedel rozoznať známe pamiatky i v kreslenej podobe. Jeho postup presného pomenovania lokalít považujeme za adekvátny, keďže týmto spôsobom sa deti môžu oboznámiť s najznámejšími pamiatkami Prahy, a tak tento audiokomentár istým spôsobom plní aj vzdelávaciu funkciu.

Audiokomentár musí obsahovať nielen informácie o zmene scény, ale aj o zmene času, prípadne o plynutí času (Snyder, 2014). V analyzovaných dielach sa táto zásada viac-menej dodržala, audiokomentátor upozornil na zmenu času: „ranný vietor zdvihne...“, „na pôjde večerajú...“ (*Lichožrúti*); „ranný ruch v uliciach New Orleans“, „slniečne ráno nad močiarom“, „trištvrté na dvanásť“, „je jasný deň“ (*Princezná a žaba*) a pod. aj na zmenu plynutia času: „malej Charlotte a Tiane...“, „malá Tiana“, „S denným svetlom prešli cez izbu roky“, „dospelá Tiana...“, „k Veľkému tatkoví pristúpila do auta už veľká dcéra Charlotta“ (*Princezná a žaba*). V rozprávke *Princezná a žaba* sme si všimli miesta, kde opis zmeny scény chýba, a to napríklad v scéne, keď si Tiana zašpiní šaty a Charlotte ju vezme k sebe do izby, aby jej dala svoje šaty. Priestor na krátky opis scény tam je a navrhujeme jednoducho „v Charlottinej izbe“.

Rozprávky *Mimi a Líza* sú chudobnejšie na opis prostredia či scény. Hneď na začiatku nám chýba opis scény, kde počuť ruch ulice, električku, kroky na chodníku a podobne. Navrhovali by sme aspoň krátky opis „na ulici v meste“. V závere rozprávky takisto nenájdeme opis scény, pritom na obraze vidieť, že v meste sa stmieva a v niektorých oknách bytoviek sa zažne svetlo. Navrhovali by sme opis „Stmieva sa. V panelákoch sa kde-tu v oknách zažne svetlo“. Hoci takýto opis nie je pre dej nosný, predsa by sa toto tiché miesto dalo vyplniť krátkym komentárom, ktorý by nevidiacim deťom naznačil, že rozprávka pomaly končí.

3.2 Opis a pomenovanie postáv

Opis a pomenovanie postáv sú jednou z kľúčových súčastí audiokomentára. Je dôležité postavu čo najlepšie opísať (v prípade, ak je na to dostatok priestoru), aby si nevidiaci divák mohol vytvoriť približnú predstavu jej výzoru (ITC, 2000). Rovnako dôležité je postavy pomenovať, no názory v spomínaných príručkách o tom, či postavu pomenovať už na začiatku diela alebo až keď jej meno zaznie v dialógu, sa rozchádzajú. Prikláňame sa k názoru, že ak je na to dostatok priestoru, je lepšie uprednostniť fyzický opis postavy a pomenovať ju až v momente, keď jej meno zaznie vo filme, aby sme tak vytvorili aj pre nevidiacich divákov rovnaké podmienky, aké majú vidiaci, t.j. vidiaci divák sa takisto dozvie meno postavy až vtedy, keď ju napríklad niekto vo filme osloví.

Tento postup použil vo svojom audiokomentári aj K. Trnka v rozprávke *Lichožrúti*. V úvodnej lúpežnej scéne z krikov postupne vyskočí päť postavičiek a komentátor zvolil metódu opisu fyzických charakteristík postáv: „zelenožltá postavička“, „šedý v károvaných nohaviciach s pankáčskym čírom“, „zavalitý ostrihaný na ježka“, „ďalší s drôtenými okuliarmi“, „posledný zavalitý upletenec“. Opis ďalej obmieňa, no vždy pre postavy vyberá to, čo je pre ne najcharakteristickejšie: „ten, čo to vie s lanom“, „drôtikár“, „ten s ježkom“, „ten s čírom“, „kápo“ a pod. Samozrejme, takýto opis sa môže použiť len v prípade priaznivých časových možností, no vo filme často nie je priestor na opis každej postavy. Chýbajúci fyzický opis sme si všimli napríklad pri postavách dvojčiat lichožrútov a pri profesorovi Kučeráčikovi. Na opis dvoch bojujúcich táborov lichožrútov komentátor využíva zovšeobecňujúce pomenovania, neopisuje každú postavu osobitne, pretože na to nie je ani priestor: „Padreho banda“, „stará garda“, „Ostri chlapi“ ↔ „banda Kriavá Dederóna“, „kojoti“.

Takmer všetky postavy z rozprávky *Lichožrúti* sú pomenované až v momente, keď ich meno zaznie v dialógu. Výnimkou je postava profesora Reného Kučeráčika, ktorého meno síce zaznie ešte v úvode filmu z televízie, kde ho moderátorka predstaví menom, no zvuk televízie je prekrytý komentárom, a preto meno profesora dobre nepočuť a diváci ho pravdepodobne ani nepostrehnú. Možným riešením by bolo komentár počas znenia televízie obmedziť, prípadne úplne vynechať, keďže dôležitejší je zvuk televízie.

Opačný prípad môžeme postrehnúť v rozprávkach *Princezná a žaba* a *Mimi a Líza*. V prvej z nich nenájdeme žiadny fyzický opis postáv, sú pomenované priamo menom už od začiatku filmu, čím je nevidiaci divák ochudobnený o základnú charakteristiku postáv. Dôvodom sú rýchlo sa meniace dialógy, no vo filme sa nájdú miesta, kde by sa zместil aspoň krátky opis postavy, napr. „Tiana, dievčatko s tmavou pleťou a čiernymi vlasmi“, „Charlotta s bledou pleťou a blond vlasmi“. Takto by si divák vedel vytvoriť aspoň približnú predstavu o výzore pos-

táv a ich sociálno-ekonomických pomeroch (Tiana pochádzajúca z chudobnej rodiny, Charlotta vyrastajúca v paláci). Aj v rozprávke *Mimi a Líza* sa stretávame len s veľmi krátkym opisom postáv. Mimi je opísaná ako „tmavovlasé dievčatko“ a Líza ako „svetlovlasé dievčatko“. Mená oboch dievčat v komentári zaznejú skôr, než sa spomenú v samotných dialógoch.

Tvorca komentára by sa mal pri opise vzhľadu vyhýbať hodnotiacim prídavným menám, ako napríklad pekný, škaredý a pod., pretože takýto opis odráža jeho osobný postoj a je subjektívny. V nami analyzovaných dielach sme narazili na miesta so subjektívnym opisom, napríklad v rozprávke *Lichožrúti*, kde komentátor opisuje bordovú lichožrútku z bandy Kriváka Dederóna: „bordová kráska s decentným chobotíkom“, „Tulamor sleduje krásavicu“, „kočke sa ponožka páči“. Navrhovali by sme len jednoduchý opis „bordová lichožrútko“. V rozprávke *Princezná a žaba* sa tiež stretávame s podobnou situáciou, kedy je Charlotte opísaná takto: „Svetelný kužeľ ožiaril jej krásu. Cupká dolu po schodoch k princovi.“ V tejto scéne Charlotte schádza dolu schodmi k princovi a miesto uvedeného opisu navrhujeme: „V žiare reflektora Charlotte v ružových plesových šatách cupká po schodoch k princovi.“ Spomenieme ďalší príklad z uvedenej rozprávky: „začne jej dvoriť mladý fešák“, kde navrhujeme slovo „fešák“ nahradiť napríklad slovom „mladík“ alebo „mladý muž“. Takto by sme divákovi poskytli objektívny opis, na základe ktorého vie sám zhodnotiť, či je pre neho postava pekná alebo nie.

Nevidiaci divák potrebuje vedieť, ktorá postava práve prehovorila, preto je dobré, ak komentátor vždy objasní, o ktorú postavu ide. V analyzovaných dielach komentátor vždy naznačí, ktorá postava prehovorila a niekedy dokonca i to, na ktorú postavu tá druhá prehovorila, napríklad, keď v rozprávke *Lichožrúti* dvojčatá donesú Chichúnika na povalu a Padre sa spýta: „A toto je do čerta kto?“ a komentátor objasní „Na Chichúnika“.

3.3 Doplnujúce informácie

Hoci sú doplnujúce informácie pre nevidiaceho diváka pomôckou, vďaka ktorej sa vie lepšie zorientovať v deji, komentátor nesmie dopredu prezrádzať informácie. Niekedy sú doplnujúce informácie pomôckou, niekedy je ich uvádzanie pre dej nepodstatné. Prípad, keď komentátor neprezradí informácie dopredu, nájdeme v rozprávke *Lichožrúti*, keď si profesor Kučeráčik nesie domov bustu Alberta Einsteina, ktorý je jeho vzorom a chce získať Nobelovu cenu presne ako on. Busta je najprv zabalená a komentátor využil správny postup, lebo neprezradil, čo je v balíku: „Vyberie z auta niečo zabalené“ „prihovára sa balíku“. Následne už balík otvorí, ale v komentári sa nespomenie, že ide o bustu Einsteina, pri opise izby sa

spomenie len „na stole busta“. Až v záverečnej scéne sa presne pomenúva tento predmet: „Narazí do šachového stolíka a zhodí bustu Alberta Einsteina“.

Opakný prípad nájdeme v rozprávke *Mimi a Líza*, kde komentár dopredu prezradí, aká hračka vypadla z kufra, pričom v predošlej scéne Líza spomenie, že má v kufri neposlušnú hračku, no nepovie presne, o akú hračku ide. Následne v ďalšej scéne hračka z kufra vypadne a audiokomentátor prezradí, že je to šašo, hoci hneď na to sa hračka sama predstaví: „Ja som hrozný šašo z kufra“. Komentár znie: „Z Lízinho kufrika vypadne neposlušný, strašidelný šašo“. Navrhujeme neprezradiť hneď, o akú hračku ide, keďže sa to v nasledujúcom prehovore spomenie: „Z Lízinho kufrika vypadne neposlušná hračka“.

Niekedy sú situácie, keď treba nevidiacemu divákovi viacej objasniť, čo sa deje na obraze, pretože z dialógu to nemusí byť jasné. Je to napríklad v prípade, keď z Chichúnika kvapká detský olej a jeho dedo sa spýta: „Čo to máš na sebe, Chichúnik?“ Hoci v predošlej scéne sa Chichúnik obleje detským olejom, z dialógu to nie je jasné a divák by si mohol myslieť, že Chichúnik má na sebe niečo oblečené, napríklad práve ukradnuté detské ponožky, no komentátor situáciu objasňuje: „Myslí olej“ (Lichožrúti). K doplňujúcim informáciám môžeme priradiť aj opis obrázkov lichožrútov, ktoré má profesor vyvesené na stenách pracovne: „...na stenách obrázky profesorových predstáv o podobe lichožrútov. Jediný podobný znak sú ústa ako lem ponožky. To, že sú aj tak upletení a farební a majú ruky a nohy ako ľudia, mu nenapadlo“. Komentátor ďalej dopĺňa aj iné informácie, napríklad nápisy na tabuliach, názvy podnikov, či značky áut: „Pankáč posvietil na orientačnú tabuľu: Ponožky na prvom poschodí“, „Ostatní kojoti vchádzajú do krčmy U deravej ponožky“, „Tatra 148“ (Lichožrúti).

Uvádzanie doplňujúcich informácií môžeme postrehnúť aj v ostatných analyzovaných rozprávkach: „mladomanželia tancujú na streche podniku Tianin palác“ (Princezná a žaba), „ťahavá rastlina, liana, ožije“. Podľa nášho názoru je uvádzanie takýchto informácií v detských programoch žiadúce, pretože deťom objasňujú dej, situácie i predmety, ktoré sú im neznáme (opisy obrázkov lichožrútov, názvy podnikov, rastlín – liana apod.).

3.4 Zvukové efekty

Zvukové efekty sa môžu okomentovať dvojako, buď pred, alebo po zaznení samotného zvuku (MAA, 2007). Vo všetkých analyzovaných dielach sa zvukové efekty opisovali nesystematicky, niekedy pred zaznením zvuku a niekedy až po ňom. Výber riešenia opisu zvukov záležal od časových možností, teda, ak mal komentátor viac času na opis pred zaznením zvuku, opísal ho ešte predtým, než zaznel, a naopak, ak bolo viac času a priestoru na opis po zaznení zvuku, kome-

tátor ho opísal až po jeho zaznení. Platí však pravidlo, že komentár by nemal prekryvať samotný zvukový efekt. To sa v niektorých prípadoch v analyzovaných dielach nedodržalo. Uvedieme príklad z rozprávky *Lichožrúti*, kde komentár znie počas zvuku sprchy, dokonca i cez krik lichožrúta, ktorý volá o pomoc, teda sa porušilo i pravidlo nekomentovať počas dialógu, respektíve počas prehovoru postáv.

Audiokomentár by nemal obsahovať opis evidentného, napríklad aj zvukov, ktoré sú nevidiacemu divákovi známe, t.j. smiech, zvonenie telefónu, škripot auta a pod., pokiaľ nie sú dané zvuky niečím špecifické (Snyder, 2010). V nami analyzovaných dielach sme našli miesta, kde evidentné zvuky boli opísané, napríklad: „*Smeje sa profesorovi*“, „*Škótovi zvoní mobil*“ (*Lichožrúti*), „*pískla na osvetľovača*“ (*Princezná a žaba*). V daných prípadoch však bolo dôležité zvukové efekty ozrejmiť. V prvom prípade bolo potrebné okomentovať, na kom sa lichožrút smeje, pretože na profesora ukazoval prstom a smial sa, v druhom prípade bolo dôležité okomentovať, komu telefón zazvonil, pretože Škót odišiel telefonovať, a tým sa lichožútom naskytla možnosť vliezť mu do tašky a ukradnúť ponožky, a v treťom prípade komentátor musel ozrejmiť, na koho Charlotte zapískala, pretože z danej situácie ani z dialógov to nebolo jasné.

3.5 Interpretácia

Interpretácia je jedným z častých, no podľa spomenutých príručiek nežiaducich javov v audiokomentári. Komentátor by mal objektívne opísať dianie na obraze a nevkladať do komentára osobné názory alebo interpretácie, aby nevidiacemu divákovi poskytol priestor na vlastnú interpretáciu toho, čo sa deje na obraze (Snyder, 2014). V analyzovaných dielach pozorujeme silný príklon k interpretácii a presnému vyjadreniu vnútorného prežívania postáv. V rozprávke *Lichožrúti* môžeme nájsť nasledujúce komentáre, ktoré sú subjektívnym hodnotením komentátora: „*labužnícky si ju vloží do úst*“, „*akčne vstúpili dnu*“, „*Krivák frajersky vyšiel*“, „*chvíľku si posmúti*“, „*Chichúnik všetko bravúrne zvláda*“, „*zbabelo sa schoval*“, „*Tulamorovi sa to páči*“, „*Padre je smutný*“.

Rozprávka *Princezná a žaba* tiež obsahuje komentáre, v ktorých možno postrehnúť prvky interpretácie: „*na smrť unavená padá do postele*“, „*jeho škodoradostný úsmev*“, „*sklamane pozrie na večernicu*“, „*zúriivo sa vrhla na princa*“.

Aj v audiokomentári od spoločnosti Teledata nájdeme príklon k interpretácii: „*z Lízinho kufrika vypadne neposlušný, strašidelný šašo*“, „*strašidelné sovy*“, „*príjemný chládok*“, „*dievčatá sa šťastne hojdajú*“.

Hoci príručky radia neinterpretovať, podľa nášho názoru hodnotiace slová, ako napríklad *labužnícky*, *akčne*, *frajersky*, *škodoradostný*, *strašidelný* a pod.,

v detských programoch neprekážajú, pretože komentár oživujú a u detí rozvíjajú slovnú zásobu.

3.6 Metafory a prirovnania alebo „literárnosť“ audiokomentára

Nevidiacim divákovi dokážeme isté skutočnosti lepšie priblížiť prostredníctvom metafor či prirovnaní. Číselné údaje divákovi veľa nenapovedia, preto je dobré výšku, dĺžku či šírku nejakého predmetu prípadne postavy (napríklad obra) prirovnať k inému podobnému predmetu (Snyder, 2010). Veľkosť spomínaného obra by sme mohli vyjadriť *je taký vysoký ako dom a široký ako futbalové ihrisko* alebo *je taký vysoký, že ľudia mu nesiahajú ani po členky*.

Využívanie prirovnaní, metafor či personifikácií je charakteristické pre detskú literatúru, a preto ani v audiokomentári nesmú chýbať. V analyzovaných rozprávkach ich nájdeme hneď niekoľko:

Prirovnania: *„svižne ako akrobat“*, *„z dámskej silonky jemnej ako páper“*, *„prebehne bez problémov ako profík“*, *„lieta nad vaňou ako handrová bábika“*, *„ako zdatný akrobat“*, *„nafukovací čln lieta vzduchom ako neriadená strela“* (Lichožrúti), *„liany vyzerajú ako zlostné zubaté hady“*, *„skáču cez ich spojené choboty ako cez švihadlo“* (Mimi a Líza).

Metafory: *„v dominovom efekte“*, *„oprel smútok o stĺp“*, *„vytvoria živú retaz“*, *„večerné zore prifarbilo strechy Pražského hradu“* (Lichožrúti), *„s denným svetlom prešli cez izbu roky“* (Princezná a žaba).

Personifikácie: *„búrka sa s remorkérom pohráva medzi mostami“*, *„ranná električka pozdraví zvonením vežu“* (Lichožrúti), *„slnečné svetlo vymaľuje sen“* (Princezná a žaba).

V niektorých prípadoch môžeme hovoriť už o literárnosti či poetickosti audiokomentára. Joel Snyder ako prvý prirovnal tvorbu audiokomentára k literárnemu umeniu (k japonskému typu poézie, básni haiku), pretože využíva živý, obrazný jazyk (Snyder, 2007). Prikláňame sa k jeho názoru, pretože ak by sa v audiokomentári miestami neobjavilo prirovnanie či metafora, komentár by vyznel nezaujímavo. K. Trnka vo svojich komentároch vo väčšej miere využíva stylistické prostriedky a vdychuje tak komentáru život, emócie a správnu atmosféru. V detských programoch je využívanie takýchto prostriedkov priam žiaduce, pretože úlohou každej rozprávky je pútavým a hravým spôsobom sprostredkovať deťom životné pravdy či ponaučenia. V audiokomentári od spoločnosti Teledata nájdeme menej náznakov literárnosti či poetickosti, čo však ale vyplýva aj z krátkosti rozprávok, keďže sú to večerníčkové, približne sedemminútové rozprávky a priestoru na štylizovanie je veľmi málo.

Farebnosť je v audiokomentári tiež veľmi dôležitá. Nevidiaci diváci tvoria veľkú skupinu, v ktorej sa nachádzajú jedinci s rôznym stupňom poškodenia zraku. Mnohí z nich majú zvyšky zraku, a tak dokážu vnímať farby predmetov, preto by zmienky o farebnosti v audiokomentári nemali chýbať. Tejto zásady sa K. Trnka drží a vo svojich komentároch využíva i farby: „zelenožltá postavička“, „jednu zelenú (ponožku)“, „šedý v károvaných nohaviciach“, „belasý lichožrútik s bielou šatkou na hlave“, „ružové ponožtičky“, „v červenom aute“, „žltá ponožtička“, „jednu fialovú“, „bordová kráska“ a pod. V komentári od spoločnosti Teledata nájdeme len niekoľko zmienok o farebnosti: „tmavovlasé dievčatko“, „svetlovlasé dievčatko“, „farebné motýle“.

3.7 Komentovanie počas piesne

Animované rozprávky pre deti majú často piesňový charakter. Tu audiokomentátor stojí pred neľahkou úlohou, pretože sa musí rozhodnúť, či do piesňovej časti vložiť komentár, alebo nie. Uvedené príručky odmietajú komentovanie počas piesne, no v niektorých situáciách je dianie na obraze pre pochopenie deja dôležité a komentáru sa nedá vyhnúť.

V rozprávke *Lichožrúti* sa komentuje už počas prvej piesne *Ludia, my vás máme radi*, no komentátor vložil opis až pri refréne pesničky, čo je prijateľné riešenie, ktoré v „núdzových“ situáciách povoľujú i príručky. V piesni *Chichúnika* sa tiež použil správny postup, pretože komentár znie počas inštrumentálnej časti piesne. Inú situáciu predstavuje pieseň *Krásne je prežiť život v páre*, ktorú naspievala Szidi Tobias a stala sa titulnou piesňou pre film. Pieseň znie počas scény, keď sa *Chichúnik* chce pridať ku kojotom, no tí pre neho prichystajú skúšku. Všetci sú v bare a úlohou *Chichúnika* je ukradnúť čo najviac ponožiek, no nie len jednu, ako káže „lichozrútsky zákon“, ale rovno obe. Text piesne nie je dôležitý pre pochopenie deja, pieseň hrá len v pozadí a dotvára „barovú atmosféru“ a dokonca i postavy sa počas piesne rozprávajú, preto sa komentátor rozhodol, že opis deja je dôležitejší než samotná pieseň.

Odlišnú situáciu predstavuje rozprávka *Princezná a žaba*, v ktorej je viac piesňových častí a ktoré sú vždy prerušené audiokomentárom. V niektorých situáciách je komentár skutočne nevyhnutný, no v mnohých prípadoch je redundantný. Napríklad počas pesničky *Mám svoj sen*, v ktorej hlavná hrdinka, Tiana, spieva o vysnívanej reštaurácii, sa zbytočne komentuje dianie na obraze a komentárom sa narúša text piesne. Navrhovali by sme v inštrumentálnych častiach piesne len naznačiť, že „*Tiana je v predstavách vo svojej vysnívanej reštaurácii, je v nej veľa hostí*“ a pod. Komentár takto prekrýva text piesne a deti si ju nevedia naplno užiť, a ako sme už v práci spomínali, pre deti sú piesne v rozprávkach kľúčové, sú

chytľavé, radi si ich sami spievajú. Pre menšie deti, ktoré ešte nedokážu pozorne vnímať dej príbehu, sú piesne v rozprávkach jediný nástroj na pritiahnutie ich pozornosti, a preto je komentár počas piesne rušivý a nežiaduci. Podobne je to aj v ostatných piesňových častiach tejto rozprávky, v ktorej je každá pieseň vo väčšej alebo menšej miere narušená komentárom. V týchto prípadoch by sme navrhovali komentár zredukovať na minimum, prípadne ho úplne vynechať.

V analyzovaných troch častiach rozprávok *Mimi a Líza* mal komentátor menej starostí, keďže v rozprávkach nie sú žiadne piesňové časti.

3.8 Morfologické osobitosti

Podľa príručiek má audiokomentár sprostredkovať divákovi to, čo sa práve deje na obraze, a preto by mal byť v prítomnom čase. V nami analyzovaných dielach však dochádza k situácii, že v komentári sa strieda prítomný čas s minulým, niekedy aj v rámci jednej vety, čo miestami pôsobí rušivo. Minulý čas sa v audiokomentári používa na vyjadrenie deja, ktorý sa stal v minulosti a nadväzuje na prítomnosť, alebo sa minulý čas použije na opis dokončenej aktivity alebo činnosti, ktorá mala krátke trvanie. V našom prípade sa minulý čas použil na opis zvukového efektu: „*Drôtikár si počkal na električku a odhodil mrežu*“ (Lichožrúti), „*pískla na osvetľovača*“ (Princezná a žaba), „*zakopla o kvetináč*“ (Mimi a Líza). Vo väčšej miere je zachovaný prítomný čas: „*Chichúnik ide k mostu cez Vltavu. Vyskočí na železný oblúk a kráča ponad rieku. Striedavo pozerá k rodnej špajzi a rozbitému oknu na vile, za ktorým smúti Ramzes*“, no nájdeme tu i také vetné konštrukcie, ktoré začínajú v prítomnom čase a končia v minulom alebo naopak, napríklad: „*odstrčil ho a točil kladkou*“. Navrhovali by sme použitie len prítomného času, ako to uvádzajú aj príručky, a minulý čas použiť len vo výnimočných prípadoch.

3.9 Lexika

Pri výbere lexiky v audiokomentári pre deti musí tvorca zohľadňovať najmä cieľového recipienta, jeho vek, jazykové schopnosti, zručnosti a skúsenosti. V analyzovaných dielach sa často vyskytujú najmä slangové výrazy, na príklad obchodák, pankáč, smetiak, profík, džemovať, dospelácky, a zdobneniny, napríklad postavička, lichožrútik, ponožtička, chobotík, domčeky, žabky, zadoček, izbička, vtáčik. Miestami si v audiokomentároch môžeme všimnúť i zdvojené zdobneniny, napríklad: „*malý ostrovček*“, „*malý stromček*“. Samotné zdobneniny *ostrovček* a *stromček* naznačujú, že sú malé, preto je prídavné meno „malý“ redundantné a jeho vynechaním by komentátor získal trochu času na iné slovo. Používanie

slangových výrazov v detských programoch je v súčasnosti bežné, no v rozprávke *Lichožrúti* sme postrehli slangové slovo „*mantáci*“, ktoré je i v bežnej komunikácii expresívnejšie, ba až urážlivé a podľa nášho názoru do detského programu nepatrí. Navrhovali by sme ho nahradiť slovami *tĺci*, *babráci* či *tuťmáci*.

Ďalšiu skupinu slov tvoria ťažšie slová, ktoré deťom nemusia byť známe, ako napríklad *kápo*, *remorkér*, *špacírka*, *rybička*, *kilt*, *džiu* – *džicu*, *abstinent*, *incident*, *rumpál*, *podberák*, *kuť pikle*. Hoci tieto slová možno deti nepoznajú, na druhej strane ich to môže podnietiť pýtať sa na ich význam dospelých, ktorí im ich môžu vysvetliť, a tak sa deti môžu naučiť niečo nové a obohatiť si tak slovnú zásobu. Odvrátenou stránkou môže byť nepochopenie či zmätok pri niektorých slovách, napríklad pri slove *rybička*, pod ktorým sa myslí malý otvárací nožík alebo vreckový nožík, no komentátor využíva i jeho synonymné pomenovania, teda v jednej scéne sa postavička zachytená do siete vyslobodí rybičkou (deti si pod týmto slovom pravdepodobne ako prvé predstavujú skutočnú rybu) a potom v druhej scéne sa ten istý predmet pomenúva tromi spôsobmi (Chichúnik najprv ukradne „*rybičku*“, potom si schová „*nožík*“ pod šatku, a nakoniec mu spod šatky vidieť rúčku „*otváracieho nožika*“). Menej pozorný detský divák si tieto tri slová pravdepodobne nedokáže spojiť a možno ani nepochopí, že komentátor v skutočnosti hovorí o jednom a tom istom predmete. Preto by sme navrhovali použiť iba jedno, nanajvýš dve pomenovania toho istého predmetu, alebo ak je na to dostatok priestoru, zahrnúť do komentára i krátke vysvetlenie, napríklad „*Chichúnik zbadá rybičku, otvárací/vreckový nožík, a ukradne ju*“, podobne, ako je to vyriešené v jednej z rozprávok *Mimi a Líza*: „*ťahavá rastlina, liana, ožije*.“ Ďalším možným riešením by bolo slovo *rybička* vysvetliť už v prvej scéne, kedy ho komentátor použije, a v ďalších scénach už používať len dané slovo bez vysvetlivky. V rozprávke *Lichožrúti* sú použité i ďalšie synonymné pomenovania, napríklad „*polícia – policajti – muži zákona*“, „*pôjd – povala*“.

V bežnej komunikácii, teda najmä v neoficiálnom súkromnom styku, sa často stretávame s používaním nespisovných výrazov. Niekedy si ani neuvedomíme, že slovo, ktoré sme práve vyslovili, je nespisovné, pretože jeho používanie sa v bežnej reči jednoducho ustálilo. Slová, ktoré však nepatria do spisovného jazyka, by sa podľa nášho názoru nemali vyskytovať v programoch pre deti, keďže i prostredníctvom televízie či filmov sa u nich snažíme pestovať slovnú zásobu a spisovný jazyk. V analyzovaných audiokomentároch pre deti sme si všimli niekoľko slov, ktoré sa zaraďujú medzi nespisovné: *odšróbovať*, *zicherka*, *šuplík*, *kredenc*, *húpací*, *titulka*, *papek*. K. Trnka je tvorcom audiokomentárov i v českom prostredí, preto sa mu stáva, že niektoré české slová sa omylom dostanú aj do slovenského komentára: *mrštne*, *zakusnúť sa*, *výtečník*, *kocovina* (*Lichožrúti*). K. Trnka sa však so slovami aj zahral a vymyslel nové a blízke detskému myslieniu: *upletenec*, *polochobot* (*Lichožrúti*).

3.10 Syntax

Podľa príručiek by vety v audiokomentári nemali byť dlhé a presýtené informáciami, pretože nevidiaci divák nedokáže vnímať veľké množstvo informácií naraz a pri detských programoch platí rovnaké pravidlo. V analyzovaných dielach sme sa stretli s niekoľkými prípadmi používania viet. K. Trnka vo svojich audiokomentároch využíva rôzne typy syntaktických konštrukcií od jednoduchých viet po rôzne typy súvetí. V audiokomentároch K. Trnku (*Lichožrúti*, *Princezná a žaba*) sa často stretávame i s nedokončenými vetami, respektíve vetami, ktoré sú dopovedané dialógom alebo zvukovou zložkou, napríklad v scéne, kde je Chichúnik s dvojčatami v práčovni a Chichúnik sa omylom dostane do práčky, ktorá sa spustí. Dvojčatá sa ho odtiaľ snažia dostať von a komentár znie: „*Tulamor chce vypnúť pranie, ale...*“ Veta je neukončená, no zo zvukovej zložky počujeme, že pračka začala žmýkať a nasledujúce dialógy už objasňujú, že Chichúnik sa z práčky dostal. Podobný postup je použitý aj v rozprávke *Princezná a žaba*.

Spoločnosť Teledata sa rozhodla vo svojich komentároch využívať častejšie iba jednoduché vety: „*Mimi otvorí.*“ „*Mimi Lízu ohmatá.*“ „*Idú do izbičky*“, no nájdeme v nich i zložitejšie súvetia: „*Vyložili z neho nábytok a z auta vystúpi svetlovlásé dievčatko, Líza, so svojou mamou*“. Komentáre vo všetkých analyzovaných dielach využívali primerane dlhé vety, ktoré nie sú informačne nasýtené a nepôsobia rušivo.

3.11 Titulky

V analyzovaných filmoch si môžeme všimnúť odlišné spôsoby uvádzania titulkov, ako úvodných, tak i záverečných. Nezisková organizácia Trnka n.o. vo filme *Lichožrúti* uvádza na začiatku filmu partnerov a to v poradí, v akom sa logá partnerov objavujú na obraze. Zároveň uvádza aj informáciu o tvorcovi audiokomentára k danému filmu a názov filmu. Audiokomentár k rozprávke *Lichožrúti* bol robený priamo na DVD, nie do televízie, preto si v záverečných titulkoch môžeme všimnúť, že sa v komentári spomínajú mená všetkých účinkujúcich a mená produkčného tímu. Ak by bol program určený do televízie, tvorca komentára by mal možnosť spomenúť len niekoľko mien.

V úvode rozprávky *Princezná a žaba* komentátor opisuje logo Walta Disneyho a animáciu Mickey Mousa: „*Na nočnej oblohe, nad bielymi mrakmi žiari večernica. Pod ňou spia mestá a dediny roztrúsene na brehu mesiacom osvietenej rieky, ktorá sa kľukatí do dialky. Na okraji tohto kúzelného kráľovstva stojí prekrásny rozprávkový zámok, pod ktorým preteká rieka. Na vrchole najvyššej veže vlaje zástava osvietená ohňostrojom, ktorý sa rozžiaril nad zámkom. Trblietajúce svetielka. Nápis Walt Disney Pictures*“.

„Zošitová animácia Mickey Mousa. Píska si. Ako sa stránky prevracajú, vzniká ukážka z prvého animovaného filmu Walta Disneyho, Parná loď Willie, spolu s textom Walt Disney, animačné štúdiá“.

Spoločnosť Teledata v úvodných titulkoch uvádza tvorcu audiokomentára, rok, pre akú televíziu bol komentár vyrobený, spomína tiež meno producentky a meno komentátorky, názov programu a danej časti: „Audiokomentár pre RTVS v roku 2017 vyrobila Teledata, produkcia Martina Paulínyová, scenár a načítanie komentára Adriana Geričová. Mimi a Líza: Tmy sa nemusíš báť“. Tieto informácie sú povedané vo veľmi rýchlom tempe a divák ich pravdepodobne nestihne všetky postrehnúť. Navrhovali by sme úvodné titulky zredukovať a niektoré informácie radšej presunúť k záverečným titulkom, kde je na to priestor a v ktorých sa uvádzajú mená účinkujúcich.

3.12 Fonetické osobitosti

Pri tvorbe každého audiokomentára je dôležité vybrať ten správny hlas na nahovorenie komentára. Hlas komentátora by mal byť príjemný, neutrálny, no na druhej strane aj zaujímavý. Každý komentátor by mal vedieť so svojím hlasom pracovať, voliť vhodnú intonáciu, rytmus i rýchlosť komentovania. Audiokomentár k rozprávke *Lichožrúti* nahovoril sám K. Trnka a jeho hlas bol príjemný, slová vyslovoval jasne a zreteľne, tempo reči udržiaval neutrálné počas celého filmu. Svoj hlas sa snažil prispôbiť atmosfére filmu, veľmi dobre pracoval s intonáciou, komentár vôbec neznel nudne, práve naopak, bol pútavý, z hlasu bolo cítiť emócie, strach, napätie, prekvapenie. Podobne dobrý výber hlasu K. Trnka zvolil aj v rozprávke *Princezná a žaba*, ktorý nahovorila herečka Monika Hilmerová jemným, ženským hlasom. Rovnako dobre pracovala s intonáciou a komentár bol nahovorený v primeranom tempe.

Komentár k rozprávkam *Mimi a Liza* bol nahovorený tiež herečkou a bábko-herečkou Adrianou Geričovou, ktorej spôsob komentovania by sme mohli porovnať k čítaniu rozprávky. Jej hlas je príjemný, primerane pracovala aj s intonáciou a tempom hlasu. Pre niekedy až prikrátke vety s klesajúcou intonáciou môže miestami komentár znieť monotónne. Každopádne voľba hereckého hlasu bola vhodná.

3.13 Celkové zhodnotenie analyzovaných diel

V analyzovaných dielach sme zistili, že slovenskí tvorcovia sa snažili postupovať podľa pravidiel uvedených príručiek, no našli sme i niekoľko odchýlok. V audi-

opopisoch K. Trnku sa nachádzajú obsirnejšie opisy scén a aj postáv, najmä v diele *Lichožrúti*, kde z dôvodu vyššieho počtu tichých miest bol dostatok priestoru na detailnejší opis. Otázkou však je, či detský divák dokáže vnímať toľko informácií z opisu. Príliš podrobné opisy mali v tomto diele za následok občasné zasiahnutie do dialógov, piesní či zvukových efektov, čo miestami pôsobilo rušivo. Opačnú situáciu predstavuje rozprávka *Princezná a žaba*, kde je tichých miest podstatne menej, a práve z toho dôvodu absentuje detailnejší opis scény či akýkoľvek opis výzoru postáv. Redundantné a mierne rušivé sa nám zdali opisy počas piesňových častí rozprávky a tiež miesta, kde komentár prekryval kúsok dialógu. Aj v audiokomentároch k rozprávkam *Mimi a Líza* simôžeme všimnúť stručné opisy scén a postáv, čo je z istého hľadiska dobrým riešením, pretože detský divák nie je zahľtený množstvom informácií. Oceňujeme, že komentár ani v jednom prípade neprekryval dialógy. Mierne rušivé boli úvodné titulky prečítané na jeden dych a miestami chýbal opis scény. V analyzovaných dielach sme si všimli mnoho miest, ktoré boli interpretované, najmä opisy emócií postáv, čím sa porušila zásada zo zahraničných príručiek. Na druhej strane M. Šauša zo spoločnosti Teledata v rozhovore uviedol, že opisy emócií sú v detských programoch dôležité. Prikláňame sa k jeho názoru, pretože emócie postáv v detských programoch sú jasne rozlíšiteľné (keď krokodíl plače, je smutný, keď sa usmieva, je šťastný), a preto opis emócií nepovažujeme v detských programoch za nežiaduci. K literárnosti audiokomentára prispievajú najmä použité prirovnania a metafory, ktoré vo väčšej miere využíva najmä K. Trnka, čím jazyk komentára oživuje. Zhodnotili sme aj použitú lexiku a zistili sme, že je vo veľkej miere prispôbená detskému divákovi, najmä použitím zdobnenín a slangových výrazov, ktoré mu imponujú. Na druhej strane sa v niektorých prípadoch používajú ťažšie slová, ktorým deti nemusia rozumieť, a synonymné pomenovania, ktoré ich môžu zmiassi. Hoci detský divák to možno nepostrehne, v audiokomentári k *Lichožrútom* sa vyskytovali i nespisovné slová a slová z českého prostredia. Syntax bola vo všetkých analyzovaných dielach primeraná a prispôbená nevidiacemu detskému divákovi. Z fonetického hľadiska bolo spracovanie tiež primerané a výber hlasových talentov bol rovnako vhodne zvolený.

Každý audiokomentár má svoje chyby, ktoré si komentátor uvedomuje až spätne po nejakom čase. Dôležité je, aby si audiokomentátor chyby priznal a aby mohol ďalej pracovať na zdokonaľovaní svojej tvorby.

ZÁVER

Cieľom príspevku bolo zhodnotiť kvalitu audiokomentárov pre detského diváka na Slovensku, keďže tejto tematike sa u nás doposiaľ nikto nevenoval. Snažili sme sa podrobne rozanalyzovať vybrané diela, aby sme tak mohli priniesť možné ná-

vrhy zlepšenia. Základňou našej analýzy bola literárna tvorba pre deti, ktorej špecifiká sme aplikovali aj na tvorbu audiokomentára a všetky zistenia sme prepájali so svetovými štandardmi tvorby audiopopisu. Každé audiovizuálne dielo je iné a niečím iným špecifické, preto aj spomínané zásady tvoria len akúsi kostru tvorby audiokomentára. Výber slov, jazyka či štýlu je ponechaný na tvorcu komentára a často je odrazom jeho osobnosti.

PRAMENE

Lichožrúti (Trnka n.o.) Dostupné online: <<https://trnka.biz/lichozruti/>>.

Princezná a žaba (Trnka n.o.) Dostupné online: <<https://trnka.biz/princezna-a-zabiak/>>.

Mimi a Líza (Martina Paulinyová, RTVS, Teledata s.r.o).

LITERATÚRA

AUDIO DESCRIPTION COALITION. 2009. *Standards for Audio Description and Code of Professional Conduct for Describers based on the training and experience of audio describers and trainers from accross the United States*. Third Edition, 2009, 31 s. (cit. 2019-02-22) Dostupná na internete: <http://www.perkinselearning.org/sites/elearning.perkinsdev1.org/files/adcs_standards.pdf>.

INDEPENDENT TELEVISION COMMISSION. 2010. *ITC Guidance On Standards for Audio Description*. 2010, 38 s. Dostupné na internete: <http://audiodescription.co.uk/uploads/general/itcguide_sds_audio_desc_word3.pdf>.

KOPÁL, J. 1970. *Literatúra a detský aspekt*. Bratislava: SPN, 1970. 200 s.

KOZÁKOVÁ, L. 2014. Kam až siaha práca audiovizuálneho prekladateľa? Formy sprístupnenia AV diel nepočujúcim a nevidiacim. In: *Prekladateľské listy 3*, Bratislava: Univerzita Komenského, 2014, s. 53 – 65.

LOPÉZ PALOMO, A. 2010. The benefits of audio description for blind children. In: *New Insights into Audiovisual Translation and Media Accesibility*. Leiden: Brill, 2010, 308 p. ISBN: 978-90-420-3180-7.

LOPÚCHOVÁ., J. 2011. *Základy pedagogiky zrakovo postihnutých*. Bratislava: Iris, 2011. 245 s. ISBN: 978-80-89238-61-3.

MEDIA ACCESS AUSTRALIA. 2007. *Audio description background paper. 2007*, 12 s. Dostupné na internete: <<https://www.audiodescription.com.au/>>.

O'CONNELL, E. 2000. *Minority Language Dubbing for Children*. School of Applied Language and Intellectual Studies, Joint Faculty of Hummanities, Dublin City University. 2000. 217 s. Dostupné na internete: <<https://core.ac.uk/download/pdf/11311622.pdf>>.

- ORERO, P. 2011. *Audio Description for Children: Once upon a time there was a different audio description for characters*. Dostupné na internete: <https://www.researchgate.net/publication/235347300_Audio_Description_for_Children_Once_upon_a_time_there_was_a_different_audio_description_for_characters>.
- PUURTINEN, T. 1998. Syntax, Readability and Ideology in Children's Literature. In: *Meta, Translator's Journal*, vol. 43, Issue 4, 1998, p. 524 – 533 Dostupné na internete: <<https://www.erudit.org/en/journals/meta/1998-v43-n4-meta169/003879ar/>>.
- ROYAL NATIONAL INSTITUTE OF BLIND PEOPLE. 2009. *Audio Description for Children Guidelines*. RNIB, 2009. Dostupné na internete: <<http://www.docin.com/p-650002545.html>>.
- SNYDER, J. (ed.) 2010. *Audio Description Guidelines and Best Practises*. American Council of the Blind's. Audio Description Project. 2010, 98 s. Dostupné na internete: <<http://docenti.unimc.it/catia.giaconi/teaching/2017/17069/files/corsosostegno/audiodescrizioni>>.
- SNYDER, J. 2007. Audio Description: The Visual Made Verbal. In: *The International Journal of the Arts and Society*, Volume: 2, Issue: 1, 2007, 245 s. ISSN: 1833-1866 Dostupné na internete: <http://msradio.huji.ac.il/ad_international_journal_07.pdf>.
- SNYDER, J. 2014. *The Visual Made Verbal: A Comprehensive Training Manual and Guide to the History and Applications of Audio Description*. Dog Ear Publishing, LLC, 2014, 180 s. ISBN: 978-1-4575-2722-7.

RESUMÉ

The topic of this work is the production of audio description for blind child viewers. The work introduces the basic procedures and principles of creating the audio description for children in the world and evaluates the quality of the audio description for children in the Slovak context. The aim of this work is to point out the specifics of creating audio description for children and to provide an evaluation of the Slovak audio description of selected children's programmes with focus on the specifics of text-forming and recording phase of audio description creation.

◆◆◆

Mgr. Adriana Bukaiová
Kukučínov 62
937 01 Kukučínov
abukaiova@gmail.com